TEXT A FOTO: ING. LUCIE HLADÍKOVÁ, OLDŘICH VACEK, KATEDRA ZAHRADNÍ A KRAJINNÉ ARCHITEKTURY, FPPZ, ČZU V PRAZE

Skalní města – Hruboskalsko– jsou nedílnou součástí krajiny Českého ráje. Spolu s lesním poroastem, kde převažují jehličnaté dřeviny, tvoří typický a nezapomenutelný genius loci tohoto místa. Smrková monokultura není typický a historicky sortimentálně vhodný porost. V minulosti se na území Českého ráje vyskytovaly především listnaté a smíšené lesy s převahou dubů a buků.

Krajinné ekofenomény

NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

Krajina na území České republiky je i v rámci celé Evropy považována za neobyčejně pestrou. Nemáme sice moře a velehory, jako jsou Alpy nebo Tatry, ale i tak naše území poskytuje širokou škálu neopakovatelných, neobyčejně krásných krajin, které plynule přecházejí jedna v druhou. Za pestrost naší krajiny odpovídá především geodiverzita našeho území. Pojem geodiverzita vyjadřuje rozmanitost neživé přírody v celém spektru jejích aspektů od vlastností geologických, geomorfologických, pedologických, hydrologických a jevy atmosférické, které společně vytvářejí složitý systém procesů a pochodů vymezujících limity pro rozvoj živé přírody. Ač geodiverzita vyjadřuje rozmanitost neživé přírody a podléhá změnám v čase, z hlediska smrtelníka představuje cosi stabilního. Mění se působením přírodních sil i působením člověka. Všichni bychom se asi divili, jak vypadala krajina na našem území před pár desítkami milionů let. Z hlediska lidského života nepředstavitelně dlouhá doba, z hlediska existence planety Země mrknutí okem. Geodiverzita ovlivňuje modelování zemského povrchu a tím i vytváření, můžeme říci formování, krajinných prvků, které vytvářejí základní kompozici krajiny.

Jedním ze základních prvků krajiny jsou krajinné dominanty, které jsou jedním z atributů krajinného rázu a představují prvotní smyslově vnímatelou složku krajiny. Upoutávají pozornost nápadnou a zapamatovatelnou strukturou, neobyčejným charakterem, vzhledem, vůní či zvukem některého přírodního nebo umělého prvku. Přítomnost krajinných dominant je proto velmi důležitá. Pokud se v krajině vyskytují dominanty, má větší předpoklad pro vytváření krajinných kompozic a scén. Krajina je pak pro člověka lépe zapamatovatelná a rozlišitelná. Pokud se v krajině krajinné dominanty nevyskytují, začal je člověk do ní uměle vkládat. Nejdříve pouze nesměle, v období romantizmu cíleně, v současné době téměř nesmyslně.

Krajinné dominanty proto dělíme na přírodní a umělé, které dále můžeme dělit podle jejich projevu v krajině na pozitivní, negativní a neutrální. Pozitivní krajinné dominanty, ať už přírodní nebo kulturní, vytvářejí velmi důležitou součást dnešní krajiny. Podtrhují její krajinný ráz, vyzdvihují genius loci a zvyšují obytné hodnoty krajiny. Přítomnost krajinných dominant napomáhá diferencovat jednu krajinu od jiných. Krajinné dominanty rovněž vytvářejí přírodní i kulturní paměť krajiny. Je tedy nutné pozitivní krajinné dominanty chránit, aby v krajině ovlivňovaly lidské vnímání po co nejvíce generací.

Geodiverzity území České republiky a jejího působení na vnímání krajiny a zastoupení rostlinných společenstev si povšimli badatelé již v devatenáctém století a postupně definovali pojem „krajinný ekofenomén“, který se projevuje jak ve vývoji a pestrosti rostlinných společenstev, tak i ve vývoji krajinných dominant. Na území České republiky bylo postupně

Majestátný zámek Hrubá Skála se nachází poblíž obce Hrubá Skála a je rozložen na dvou skalních blocích. Zámek vytváří výraznou krajinnou dominantu nejen Hruboskalska, ale i celého Českého ráje.

Kopec Kozákov je výraznou pozitivní krajinnou dominantou. Je nejvyšší horou Českého ráje – 744 m. Jeho historie je zahalena do pověstí o těžbě drahých kamenů, které se tu odpradávna nacházejí. Samotný vrchol je křižovatkou řady turistický stezek a cest.

Rybník Věžák, jenž je součástí skupiny rybníků vytvářejících přírodní rezervaci Podtrosecká údolí. Majestátní skály vytvářejí kontrast s vodní hladinou.

definováno celkem pět krajinných ekofenoménů, z nichž dva, říční krajinný ekofenonomén a vrcholový krajinný ekofenomén, můžeme definovat na základě jejich morfologie a další tři, pískovcový, vápencový a dolomitový krajinný ekofenonomén, na základě vlastností hornin. V tomto článku se budeme věnovat pískovcovému krajinnému ekofenoménu.

I. PÍSKOVCOVÝ KRAJINNÝ EKOFENOMÉN

Pískovcový krajinný ekofenomén, jak již indikuje jeho název, je vázán na pískovce. Pískovce jsou zpevněné klastické sedimentární horniny tvořené především křemíkem. Jsou tedy často kyselé a živinami velmi chudé. Díky erozi pískovců zde dochází k vývoji hlubokých údolí, skalních soutěsek a skalních věží velmi bizarních tvarů, které podněcují fantazii návštěvníků těchto lokalit. Nejvýznamnější oblasti pískovcového krajinného ekofenoménu jsou v současné době chráněny ve čtyřech chráněných krajinných oblastech a jednom národním parku. Víte ve kterých? Všechny se nacházejí v severní polovině Čech, jsou obecně známy svou bizardní morfologií, která vyrovnává minerální chudost křemitých písků a těší se neobyčejnému zájmu domácích i zahraničních turistů. Tato území jsou tvořena kvádrovými pískovci.

České kvádrové pískovce pocházející z období druhohor jsou unikátem světového významu. Na území České republiky se pískovcový krajinný ekofenomén vyvinul především v severní a severovýchodní části, konkrétně v oblastech Labských pískovců, na Broumovsku (např. Adršpašské skály a Broumovské stěny), v Českém ráji (Hruboskalsko, Prachovské skály, Suché skály a další) a v Ralské pahorkatině s vrcholem Ralsko. Je zajímavostí, že již prosecké podzemí (severní část Prahy) vlastně představuje krajní člen těchto pískovcových plošin. Většinou se jedná o izolované oblasti skalních měst, které se nečekaně objeví v krajině. Pískovcová skalní města mohou mít díky vlastnostem pískovce rozmanité tvary. Povrch skal, na který působí povětrnostní podmínky, je na první pohled masivní, ale v detailním pohledu je členěn řadou drobných prohlubní. Území s největší pestrostí těchto tvarů je bezpochyby Český ráj, na kterém si můžeme pískovcový krajinný ekofenomém velmi snadno dokumentovat.

Monumentální blok Prachovských skal doprovázený lesním porostem s převahou jehličnanů (Picea abies a Pinus sylvestris) rovněž krajině propůjčuje charakteristický duch místa. Na skalních útvarech se do současnosti z původních porostů dochovaly zbytky reliktních borů.

Hrad Valdštejn byl ve 13.století vybudován na skalní vyvýšenině v lesnatém porostu, který vytváří vhodné pozadí pro vyniknutí samotného hradu. Pohled na hrad je v průběhu roku proměnlivý díky smíšenému lesnímu porostu.

Drábské světničky vytváří hodnotnou přírodní krajinou dominantu v okolí zříceniny hradu Valečova. Skalní útvar je doprovázen smíšeným lesním porostem (Pinus sylvestris, Picea abies, Betula pendula), který je pro oblast Českého ráje typickým.

CHKO ČESKÝ RÁJ

Romantický kraj s pískovcovými skalními městy, říčními nivami, hrady, zámky a s překrásnou lidovou architekturou nadchnul již počátkem 19. století přední české umělce a představitele společenského života. Ti ho začali nazývat „Českým rájem“. Tento název se vryl do podvědomí nejen místních lidí a používá se do dnešní doby. Jedná se o území s harmonicky utvářenou krajinou. Chráněná krajinná oblast Český ráj byla vyhlášena první chráněnou oblastí u nás 1. března roku 1955.

Český ráj je rozmanitý a návštěvníkům se pokaždé naskytne jiný pohled, to podle toho, odkud do Českého ráje vstupují. Od severu, od Malé Skály, náhle přehradí cestu zeď Vranovského hřebenu. Na protější straně údolí poté skalnatý hřeben doznívá divoce rozeklanými Suchými skalami, popř. místně Kantorovy varhany nebo Maloskalské dolomity. Z jihu, od Prahy, je už z dálky v lesním porostu vidět monumentální blok Drábských světniček. Snad nejhezčí pohled se nabízí od jihovýchodu, tedy od Jičína, kdy se objeví impozantní Trosky v celé své kráse. Při pohledu na Český ráj z kopce Kozákova nebo z Hamštějnského hřebenu je dobře patrné, že zdejší krajinu dělí čtyři rovnoběžně se táhnoucí zlomy od východu k západu. Jedná

Rozhledna Hlavatice je zajímavou hříčkou přírody. Skála stojí osamoceně na konci skalního útvaru, jako by byla pro rozhled stvořena. Zpřístupnil ji Klub českých turistů v r. 1984. Je odtud výhled na město Turnov, i na vysílač Ještěd u Liberce.

se o oblý Fialník, hranu Klokočských a Betlémských skal, Hruboskalsko a Příhrazské skály s Drábskými světničkami.

Zdejší reliéf je modelován kvádrovými pískovci a dále morfologicky členěn vodními toky. Vhodným a pro okolní krajinu nedestrukčním obhospodařováním zde již od neolitu vznikala vyvážená krajina s pestrou mozaikou přirozených lesních i mokřadních ekosystémů i trvalých travních porostů s plochami kulturními a s dochovanými pozůstatky historického osídlení.

Z geologického hlediska se vývoj oblasti odehrával především ve druhohorách. V této době ve zdejších mořích sedimentovaly pískovce. Ty byly ve třetihorách postiženy tektonickou činností. Z období třetihor se zde rovněž uchovaly pozůstatky štěrkopískových teras tehdejších toků. Čtvrtohory byly ve znamení ukládání i odnosu nebo degradace sprašových pokryvů. Z geografického hlediska se území nachází na druhohorních pokryvech z období křídy, většinou v nadmořské výšce 300-400 metrů. Flóru Českého ráje je možné rozdělit podle podloží na dvě odlišné skupiny. Jedná se o druhy a společenstva acidofilní, které se vyskytují na kyselých kvádrových pískovcích, a druhy a společenstva bazofilní vyskytující se na vápencovitých pískovcích. Ano, i zde se projevuje geodiverzita.

Podle regionálně-geomorfologického členění spadá území CHKO Český ráj do České tabule, celku Jičínské pahorkatiny, a dále severovýchodní okraj území do Krkonošsko-Jesenické tabule, celku Ještědsko-Kozákovský hřbet.

Jičínská pahorkatina je v podstatě jižně zdvižená pískovcová tabule rozčleněná na samotné vrchovinné skupiny, tzv. skalní města. Ta se vytvořila díky působení povětrnostních podmínek, tzv. erozí. Převládá zde jednotvárná biota ochuzená

Panoramatický pohled na Hamštejnský hřbet ukazuje harmonickou krajinu Českého ráje. Na snímku je patrné, jak se již od minulosti v Českém ráji vhodně doplňuje činnost člověka s přírodou.

Pohled na skalnatý hřeben s vystupujícími rozeklanými Suchými skalami je charakteristický pro oblast Malé Skály. Monumentálnost světlých skal vyniká nejen svou výškou, ale i díky tmavému pozadí lesního porostu.

vlivem pískovce. Potencionální vegetaci skalních měst tvoří borové doubravy a květnaté bučiny. Na skalních blocích byly v minulosti budovány skalní hrady a zámky (např. hrad Valdštejn, Vranov, zámek Hrubá Skála). Zdejší krajina lákala místní obyvatelstvo k osidlování skalních útvarů již od dob pravěku. Ze středověkých sídel jsou v oblasti tzv. Hradů (skalní masiv v okolí vrchu Mužského) nejznámější Drábské světničky, pevnostní soustava na nejvzdálenějším výběžku pískovcových skal na jihozápadní straně. Do dnešní doby zde byly dochovány zbytky osmnácti světniček různě hluboko vytesaných do pískovcové skály a dále se zde také dají nalézt stopy po dřevěných stavbách a konstrukcích spojujících jednotlivé skalní bloky.

Za jednu z nejkrásnějších a nejbizarnějších částí Českého ráje se dá považovat oblast Hruboskalska, která se nachází na Hruboskalské plošině. Toto skalní město vzniklo usazením pískovců na dně druhohorního moře a jako další skalní města Jičínské pahorkatiny je tvořeno mladšími a měkčími pískovci. Pro Hruboskalsko jsou typické až 60 m vysoké skalní věže. Asi nejznámější je skála zvaná Kapelník se svojí kapelou, dále například Maják nebo Taktovka. Na severu je plošina ukončena pozoruhodnou hříčkou přírody, tzv. Hlavaticí. Díky poměrně malé odolnosti pískovce a stálému působení řady vlivů zde nacházíme ve skalách různé tvary a formy. Z tohoto důvodu je zřejmě Hruboskalsko jednou z nejoblíbenějších oblastí horolezců.

Podobně jako oblast Hrubých skal vznikalo i skalní město na severozápadním okraji Jičínské pahorkatiny, tzv. Prachovské skály. V této oblasti křídovými usazeninami pronikají drobná vulkanická tělesa, vrchy Svinčice a Malá Svinčice.

Zapomenuté místo, tzv. Kalvárie, nedaleko hradu Valdštejna. Tři kříže jsou ukázkou zpracování pískovce.

Prachovské skály vznikly usazováním pískovců v druhohorách v období křídy. Skalní útvary dosahují výšky až 40 m. V současné době prochází územím hustá síť turistických cest.

Pohled ze skalního města na Hruboskalsku do krajiny Českého ráje.

Skalní hrad Vranov dnes známý spíše jako Pantheon byl založen jako skalní gotická pevnost v 15. století Jedná se o jeden z nejkomplikovanějších skalních hradů v Čechách. Do měkkého pískovce bylo vysekáno velké množství místností a sklepních prostorů.

Suché skály se na první pohled liší svým tvarem od ostatních skalních měst Českého ráje. Je to způsobeno jejich vznikem a složením. Tyto skály jsou složeny z křemeného pískovce, který byl na zemský povrch zdvižen a postaven do svislé polohy během alpinsko-himalájského vrásnění. Vztyčená kra tvoří jediný skalní hřeben, který na pravém břehu Jizery dále pokračuje Vranovským hřebenem. Zvětráváním poté v průběhu času vznikalo tvarově pestré skalní město. Velice zajímavý je rovněž také povrch odolného prokřemenělého pískovce. Díky vysokému obsahu křemíku je možné po skalách „horolezit“ hned chvíli po dešti a to jim dalo i jejich název „Suché skkály“.